

Araştırma Makalesi • Research Article

İki Dünya Savaşı Arasında Mısır'daki Yahudiler

Yaşam Karaçay Çelik *

Öz: Yahudiler, tarihi süreç içerisinde Mısır'ın bünyesinde barındırdığı inanç ve etnisite unsurları bakımından Mısır'a entegre olmayı başarmış tarihi bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır Yahudilerinin Mısır'daki varlığı bölgenin politik, sosyal, kültürel ve ekonomik dinamikleriyle iç içe olmuştur. Mısır'ın Osmanlı tarafından fethi ile Mısır Yahudileri hem ekonomik hem de sosyal olarak büyük bir refah ve güç kazanmış, ticaret, finans ve sanayi alanlarında önemli roller üstlenmiştir. Mısır'ın kurumsallaşma sürecinde de aktif bir kimliğe sahip olan Yahudiler, özellikle 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ortalarına kadar Mısır'ın ticari, kültürel hayatında bu varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunun yanı sıra, ekonomik ve kültürel hayatta Mısır'daki toplumla beraber aktif olmayı başarmışlardır. Ancak 1940'lardan itibaren Mısır'da ortaya çıkan yeni konjonktür, Yahudiler için yeni bir süreci hazırlamıştır. Siyonizm ve vatandaşlık problemleri ile şekillenen bu süreç, Yahudilerin Mısır'dan göçü ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmada, Mısır Yahudilerinin ekonomik, kültürel ve demografik kimliği incelenecektir. Bununla birlikte Mısır'daki Yahudi kimliğinin iki değişkeni olan Siyonizm ve vatandaşlık meselesi de bütünlük açısından ele alınacaktır.

Keywords: Mısır Yahudileri, Ekonomi, Eğitim kurumları, Nüfus, Göç.

Jews in Egypt between the Two World Wars

Abstract: The Jewish people have been able to integrate into Egyptian society by aligning themselves with the existing religious and ethnic groups in the region. The presence of Egyptian Jews in Egypt has been inextricably linked with the political, social, cultural, and economic dynamics of the region. Following the Ottoman conquest of Egypt, Egyptian Jews experienced significant economic and social advancement, assuming prominent roles in trade, finance, and industry. Jews played an active role in the institutionalization process of Egypt, thereby maintaining their presence in the commercial and cultural life of the country, particularly during the 19th and mid-20th centuries. Furthermore, they could maintain an active role in Egyptian society's economic and cultural life. However, the new conjuncture that emerged in Egypt from the 1940s onwards set in motion a new process for the Jews. This process, shaped by Zionism and citizenship problems, resulted in the emigration of Jews from Egypt. This study will analyze the economic, cultural, and demographic identity of Egyptian Jews. It will also discuss the two variables of Jewish identity in Egypt, Zionism and citizenship, and their impact on the integrity of the Jewish community in Egypt.

Anahtar Kelimeler: Egyptian Jews, Economy, Educational institutions, Population, Immigration.

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-3637-8211
yasamkaracay48@artvin.edu.tr

Cite as/ Atıf: Karaçay Çelik, Y. (2025). İki dünya savaşı arasında Mısır'daki Yahudiler. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 430-448. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1546740>

Received/Geliş: 09 Sep/Eylül 2024

Accepted/Kabul: 28 Mar/Mart 2025

Published/Yayın: 30 Apr/Nisan 2025

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2025 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde.

Giriş

Tarihsel olarak Mısır'daki Yahudi varlığı, Yusuf Peygamber dönemine kadar götürülmektedir. Mısır'daki Yahudi cemaatinin merkezinde Arapça konuşan yerli Rabbâniler ve Yahudi-Arap kültürüne sahip Karâiler yer almıştır (Beinin, 1998, 2). Müslümanların Mısır'ı fethinden önce, İskenderiye'de 70.000 Yahudi'nin yaşadığı; fetihden sonra ise bu Yahudilerin yarısının kaçtığı tahmin edilmektedir. Arslantaş, Amr b. el-Âs'ın bir mektubunda şehirde, 40.000 Yahudi bulunduğunu rapor ettiğini aktarmaktadır. 12. yüzyılda İskenderiye'de ise 3.000 Yahudi yaşarken, şehirde Yahudilere ait bir mahalleleri (Hâretü'l Yehûd) bulunduğu bilinmektedir (Arslantaş, 2009, 63).

Kudüs'ün haçlı saldırılarına maruz kalması üzerine bu saldırılardan kaçan bazı Karâiler, Mısır'a sığınmış ve özellikle Kahire'de büyük bir Karâi cemaati oluşturmuşlardır. 12. yüzyıldan itibaren Mısır'daki Karâi topluluğu giderek büyümüş ve birçok bilgin yetiştirmiştir (Kuzgun, 1985, 213). Karâiler, Talmud'un Yahudi hukukunun kaynağı olarak geçerliliğini reddeden küçük bir azınlığı temsil etmekle birlikte topluluklarının kökenini ikinci tapınak döneminin sonlarına dayandırmaktadır (Beinin, 1998: 2). Mısır'daki Yahudi toplulukları arasında Karâilerin yanı sıra, İspanya'dan sürülen Sefarad Yahudileri ve Osmanlı Devleti'nin hoşgörülü politikası sayesinde bölgeye yerleşen Aşkenaz Yahudileri de bulunmaktadır (Kramer, 1989, 18; Beinin, 1998, 4).

I. Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle birlikte Kahire ve İskenderiye'deki köklü Yahudi cemaatleri, Osmanlı Devleti hakimiyeti altına alınmıştır. Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethi, ülkedeki Yahudi cemaatinin tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Mısır, Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra Yahudilere Osmanlı yönetimi altındaki diğer Yahudiler ile eşit haklar verilmiş, bu durum Mısır'da yaşayan Yahudilerin yaşam koşullarında gözle görülür iyileşmeler sağlamıştır (Shmuelevitz, 1987).

Mısır'ın Osmanlı Devleti topraklarına katılmasıyla Osmanlı başkentinin ekonomisini güçlendirmek amacıyla İskenderiye ve Kahire'nin tecrübeli Yahudi zanaatkar ve tüccarları İstanbul'a yerleştirilmiştir. Bu durum, Mısır ve Kahire'den gönderilen Yahudiler arasında gönüllü bir göç hareketine yol açmıştır. Bu Yahudiler, hızla büyüyen devletin başkentindeki dindaşlarına katılmak için istekli davranmıştır (Shaw, 2008, 55-56).

Fransızların 1798'de Mısır'ı işgali ile Mısır kurumlarında Yahudilerin varlığı hissedilir hale gelmiştir. Bilindiği üzere Fransızlar, Mısır'da üç yıl sürecek bir işgal dönemini başlatmış, Osmanlı-İngiliz ittifakıyla gerçekleştirilen saldırılar neticesinde Fransız kuvvetleri 1801'de Mısır'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Fransızlar karşısında başarılarından dolayı binbaşılığa yükseltilen Kavalalı Mehmed Ali Paşa Memluk beyleri arasındaki ihtilaflardan yararlanarak hakimiyeti tamamen ele geçirip iktidarını sağlama aldıktan sonra Mısır'da askeri, idari ve iktisadi reformlar başlatmıştır (Görgün, 2004).

1798'de Mısır'ın mali işlerinde görev yapan 3 bin Yahudi olduğu bilinmektedir (Raymond, 2000, 74). Fransız işgal döneminde (1798-1801) temayüz eden Yahudiler (Erol, 2021, 352) Mehmed Ali Paşa döneminde de reform hareketlerine iştirak etmişlerdir. Moses Montefiore, Adolphe Cremieux ve Solomon Munk gibi önde gelen Avrupalı Yahudiler, 1840'ta Kahire'ye uğramış ve burada, Yahudi gençlerin modern standartlara göre eğitileceği okullar açmışlardır. Mehmed Ali Paşa 15. ve 16. yüzyıllardaki Osmanlı sultanlarına özenerek hem Sefarad hem de Doğu Avrupalı Aşkenaz Yahudilerini Mısır'a çekmek için çaba göstermiştir. Bunun dışında birçok Avrupalı da Mısır'a gelerek Mısır Yahudi halkının modernleşmesine etki etmiştir. Zamanla zenginleşen Yahudi topluluklarının bir kısmı Kahire'deki geleneksel Yahudi mahallerinden ayrılarak Zamanlık, Helopolis ve Bahçeli Kent gibi modern banliyölerde diğer dini grupların zenginleriyle ve yabancılarla beraber yaşamaya başlamıştır (Shaw, 2008, 246-247).

Yahudiler, Mısır'ın toplumsal hayatında da tarihî bir deneyime sahip olmuşlardır. Mısır Yahudileri, her ne kadar Yahudi geleneği olarak tanımlanan bir dizi inanç, kültürel sembol ve kurumlarıyla Mısır'daki Müslüman ve Hristiyanlardan farklı olarak nitelendirilmiş olsalar da birçok

bakımdan Yahudi olmayan komşularıyla ortak dilleri, şiir ve hikâye ile birlikte ortak bir ticari hayat, mahalle kültürü ve mutfağı olan bir topluluğu oluşturmuşlardır (Beinin, 1998, 2-7).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle belirli bir dönem aralığında Yahudilerin Mısır'ın kurumsal ve toplumsal yapısındaki etkileri, hacmi ve sınırları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Osmanlı döneminde ekonomik ve kültürel anlamda Yahudilerin gösterdikleri gelişme ve toplumsal etkiler, iki dünya savaşı arasında belirli bir biçim değiştirerek devam etmiştir. Nitekim, bölgenin siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikleri Osmanlı devletinden bağımsız düşünülmemelidir. Mısır'da Osmanlı hakimiyeti son bulmuş olsa da Devlet-i Aliye'nin tatbik ettiği uygulamalar ve politikalar, Yahudilerin eliyle sürdürülmüş ve Mısır'ın iç ve dış dinamikleri üzerinde etkili olmuştur.

Amaç

Birinci Dünya Savaşı ve uluslararası anlamda yeni dengelerin kurulduğu İkinci Dünya Savaşı ve hemen sonrasındaki gelişmeler Mısır Yahudileri açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamdan hareketle, Mısır Yahudilerinin demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimi konularına temas etmek, Mısır Yahudilerinin Mısır toplumu içindeki konumunu analiz etmek ve aynı zamanda kimlik ve vatandaşlık meselesine de ışık tutmak amaçlanmıştır. Nitekim Mısır'daki kozmopolit yapının bir parçası olan Yahudilerin söz konusu dönem aralığında Mısır'daki toplumsal yapı içindeki konumlarının siyasi gelişmelerle birlikte ele alınması Yahudi toplumunun tarihi seyir içerisindeki yerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu çerçevede, çalışmaya konu olan tarih aralığında; Mısır'da önemli bir nüfuz ve etki alanına sahip olan ve bunun bir sonucu olarak Mısır'ın iktisadi ve içtimai hayatı üzerinde etkili olan Yahudilerin bir bütün olarak iktisadi faaliyetleri, nüfus yapısı ve eğitim faaliyetleri incelenecektir. Bununla birlikte çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturan belirtilen bu hususlar dışında Mısır Yahudilerinin sonraki süreçte yaşayacakları vatandaşlık problemi ve bu durumu dolaylı yoldan etkileyecek olan Siyonizm de bütünlük açısından ele alınacaktır. Mısır Yahudilerinin vatandaşlık meselesi, çalışmanın doğrudan konusunu oluşturmamaktadır. Ancak Mısır'da sosyo-ekonomik bakımdan aktif bir rol oynayan bu topluluğun mevcut durumlarının değişmesinde Siyonizm ve vatandaşlık meselesi, iki önemli değişken olarak görüldüğünden dolayı irdelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ekonomik, toplumsal ve kültürel hayata aktif olarak katılan Yahudilerin Mısır ekonomisine, kültürel hayata ve demografik yapıya hangi ölçüde katkıda buldukları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Yöntem

Bu çalışma 20. yüzyılın ilk yarısında Mısır'daki Yahudileri konu edinmektedir. Araştırmada, Mısır Yahudilerinin söz konusu yıllarda Mısır'ın toplumsal ve kurumsal alanlardaki etkisini ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu kapsamdan hareketle, Amerikan arşivleri, İngiliz arşivleri ve Türk arşivlerinde yer alan ilgili vesikalar kullanılarak çeşitli sorulara cevap aranmıştır. Çalışmanın bütünü göz önüne alındığında cevap aranan sorular "Yahudilerin sosyo-ekonomik durumları nasıldı? Mısır'a hangi bölgelerden Yahudi göçleri yaşandı? Mısır'ın demografik yapısında ne tür değişiklikler yaşandı? Mısır'daki Yahudi nüfusu yıllara göre nasıl değişti? Yahudiler Mısır'da hangi ekonomik alanlarda faaliyet gösterdi? Mısır'daki Yahudilerin eğitim gördüğü okulların niteliği ve niceliği nasıldı? Siyonizm, kimlik ve vatandaşlık meselesi Mısır Yahudilerini hangi dönem aralığında ne ölçüde etkiledi?" şeklinde sınıflandırılabilir. Elde edilen veriler neticesinde belirtilen dönem aralığında Mısır'daki Yahudiler konusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Bulgular

Mısır'ın Kurumsal Kimliğinde Yahudiler

Mısır'daki Yahudilerin Demografik Yapısı

Mısır'ın fethinden ve Osmanlı üst-egemenliğinin Kuzey Afrika'ya yayılmasından sonra Osmanlı Devleti'nde Arapça konuşan Yahudilerden oluşan büyük bir nüfus ortaya çıkmıştır. Osmanlı kayıtlarında Araplaşmış anlamına gelen bu gruba "mustaribe" denilmiş ve bu terim ile Arapça konuşan Suriyeli, Iraklı ve Mısırlı Yahudiler ile daha yakından tanınan Rumca, Türkçe ya da İspanyolca konuşan Yahudiler arasında bir ayırım yapılmıştır (Lewis, 1996, 141).

Mısır'ın Osmanlı Devleti tarafından fethi ve buna bağlı Mısır'daki Yahudilerin refah seviyesindeki artış ve ekonomik açıdan gösterdikleri gelişim Mısır'a farklı bölgelerden göç dalgalarının yaşanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, 19. yüzyılda Yahudiler, Ortadoğu ülkeleri, Balkanlar, Kuzey Afrika, Doğu Avrupa ve İtalya'dan Mısır'a göç etmiştir. Mısır'daki Yahudi toplumunun bazı üyeleri Filistin, Yemen, Suriye, Tunus, Fas ve Irak'tan gelmiş ve bu gruplar Doğu Yahudileri olarak nitelendirilmiştir. İspanya ve Portekiz'den gelen sürgünlerin torunları olan Sefaradlar uzun süre mali ve entelektüel seçkinler olarak tanımlanan ülkedeki Yahudi nüfusunun en dinamik ve en kalabalık kesimini oluşturmuştur. 1850'lerin ortalarına gelindiğinde ise Doğu Avrupa'dan Aşkenaz Yahudileri de gelmeye başlamıştır (Laskier, 1995). 19. yüzyılın sonlarında, Rusya, Romanya ve Polonya'dan gelen Aşkenazi Yahudileri Kahire'ye yerleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Yahudilerin bir kısmı Filistin'e veya Doğu Avrupa'ya dönerken önemli bir kısmı da Mısır'da kalmıştır (Al-Naggar, 2023).

1850'lerde Mısır'daki Yahudi nüfusunun ortalama 6500 kişi olduğu tahmin edilmekte, 1897'deki ilk tam nüfus sayımından önceki veriler tahmini değerler olarak değerlendirilmekle birlikte bu veriler Yahudi erkek nüfus hakkında bilgi vermektedir (Douer, 2015, 34). Mısır'daki Yahudi nüfus oranı zaman zaman değişkenlik göstermiş, bu durumun ortaya çıkmasında, göç hareketlerinin yanı sıra dönemin salgın hastalıklarda etkili olmuştur. Nitekim Osmanlı arşiv belgelerine göre, 1799 tarihinde İskenderiye ve Mısır'da veba salgını sonucu, sayı belirtilmemekle birlikte çok sayıda kimsenin vebadan hayatını kaybettiği ifade edilmektedir (BOA, HAT, 245.13801: 1213). Aynı tarihlerde, Amerikan Konsolosluk Raporlarına göre, 19. yüzyılın ortalarında Mısır'daki Yahudi cemaatinin sayısının 6.000-7.000 arasında olduğu ifade edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Filistinli Yahudiler Mısır'a göç etmiş ve yaklaşık 8.000 ila 10.000 Yahudi Mısır'a gelmiştir. Bu göçmenlerin büyük bir kısmı İskenderiye'ye, bir kısmı ise Kahire ve Port Said'e yerleşmiştir (NARA, 867N.01: 1921).

Mısır, 1882'den itibaren Ortadoğu'da düzenli olarak nüfus sayımı yapan tek bölge olmuştur. 19. yüzyılın ortalarında Mısır'da yaklaşık 5.000-6.000 Yahudi nüfus olmakla birlikte, nüfusun çoğunluğu Kahire'de yaşamıştır. 19. yüzyıldan itibaren Suriye, Anadolu ve Doğu Avrupa'dan gelen çok sayıda göçmenle bu sayı artmaya başlamış ve Cohen'e göre, 1897 nüfus sayımına kadar bu sayı 25.200'e çıkmıştır. Mısır'daki Yahudiler Mısır'ın iki önemli şehri olan Kahire ve İskenderiye'de yoğun olarak yaşama eğilimi göstermiş, eğitim ve sağlık alanındaki hizmetlerin bu iki şehirde yoğunlaşması ve bu şehirlerin sosyo-ekonomik bakımdan ileri seviyede olması bu eğilimin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Cohen, 1973, 70-71). Yahudilerin bu hususla ilgili tutumlarının Landau'ya göre bir diğer nedeni, yeni gelen Yahudilerin çoğunun İskenderiye limanına yerleşmeleri ve ardından gelen yeni göçmenlerin de dindaşları arasında yaşamayı tercih etmeleridir (Landau, 1969, 6-8).

1869 Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Asya, Afrika ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere pek çok Yahudi Mısır'a yerleşmek amacıyla bölgeye göç etmiştir. Yahudilerle birlikte tüm yabancılar onları vergiden muaf tutan kapitülasyonlardan yararlanmış, Yahudi toplumunun yerli Müslüman Mısırlılardan daha iyi yaşam standartlarına ve çeşitli ayrıcalıklara sahip olması Yahudilerin Mısır'a göç etmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu kapsamda, Mısır'daki Yahudilerin sayısı, 1897'de 25.000'e ulaşmış, 1927'de ise 64.000'e yaklaşmıştır (Haddad, 1984, 67-68).

1927’de 63.550 olan Yahudi nüfusun 4500’ünü Kahire’de yaşayan Karâiler oluşturmuştur. Mısır nüfusu içerisinde yer alan Karâiler, Kahire Yahudi Mahallesi olarak anılan ve Şâriu’l-Karrâ’in (Karâiler Sokağı) olarak bilinen mahallede yaşamışlardır. 1937’ye gelindiğinde toplam Yahudi nüfusu 62.953’e düşerek azalma eğilimi göstermiştir. Toplam 62.953 Yahudi nüfusun, yaklaşık yüzde 54’ü Kahire, yüzde 39’u İskenderiye’de yaşarken kalan yüzde 7’si Port Said, İsmâiliyye, Süveyş ve Delta’nın bazı büyük şehirlerinde, özellikle Tanta, Mansûre ve el-Mahalle el-Kübrâ’da ikamet etmiştir (NARA, 2/03666: 1944). Mısır Yahudilerinin nüfusu 1937’de, Doğu Akdeniz eyaletlerindeki iki kat daha fazla olmasına rağmen, ülke nüfusunun yüzde 0,5’inden azını oluşturmuştur (NARA, 2/03666: 1944).

Tablo 1. 1840 ve 1972 yılları arasında Mısır’daki Yahudi nüfus

Yıl	Kahire	İskenderiye	Diğer Yerler	Toplam
1840(Tahmini)	-	-	-	5.000
1897 Nüfus Sayımı	11.608	9.831	3.761	25.200
1907 Nüfus Sayımı	20.281	14.475	3.879	38.635
1917 Nüfus Sayımı	29.207	24.858	5.516	59.581
1927 Nüfus Sayımı	34.103	24.829	4.618	63.550
1937 Nüfus Sayımı	35.014	24.690	3.249	62.953
1947 Nüfus Sayımı	41.860	21.128	2.651	65.639
1960 Nüfus Sayımı	5.587	2.760	214	8.561
1968(Tahmini)	-	-	-	2.500
1972(Tahmini)	-	-	-	300

İki Dünya Savaşı arasında nüfusun 75.000-80.000 arasında olduğu tahmin edilmekle birlikte bu veriler Mısır’daki Yahudi nüfusun zirve noktasını temsil etmektedir. Söz konusu nüfusun yaklaşık yüzde 30’u Mısır vatandaşı, yüzde 25’i yabancı uyruklu ve geri kalan yüzde 45-50’si vatandaşlığı olmayan Yahudilerden oluşmaktadır (Al-Naggar, 2023). Bu kapsamda, el-Mısırî 1949’da toplam rakamı 70.000 olarak yayınlarken Amerikan Yahudi Yıllığında 1946 için 75.000 olarak ifade edilmektedir. Büyük Haham, 80.000’lik bir rakamdan bahsetmiş, ancak bu sayının belirtilenden daha az olduğu ve yabancı uyruklu Yahudiler hariç 65.000’e yakın olduğu tahmin edilmektedir (NARA, 867N.48: 1949).

1948 nüfus sayımında 10.000 Mısır vatandaşı Yahudi, 30.000 yabancı uyruklu Yahudi ve yaklaşık 40.000 herhangi bir uyruğu olmayan Yahudi’nin olduğunun ortaya çıkması, Mısır Hahambaşı Haim Nahum’u Yahudi toplumunun üyeleri için vatandaşlık talebinde bulunmaya sevk edecek ve Yahudiler bu doğrultuda Mısır vatandaşlığına başvuracaktır. Vatandaşlık başvuruları olumsuz sonuçlanan pek çok Yahudi ülkeden ayrılmak zorunda kalmış ve sonuç itibarıyla 1930’larda ve 1940’larda 20.000, 1956 Süveyş Savaşı’ndan sonra yaklaşık 50.000 Yahudi ülkeden ayrılmıştır (Al-Naggar, 2023).

İktisadi Hayatta Yahudiler ve Faaliyetleri

Mısır, Antik Çağ’dan bu yana Yahudi topluluklarına ev sahipliği yapmış olmasına rağmen, 20. yüzyılın ortalarına kadar bu cemaatin nüfusu, önemli bir göç dalgası sonucunda büyük bir artış göstermiştir. Bu göçlerin ortaya çıkmasında, Mısır’ın ekonomik gelişimi ve sunduğu fırsatlar etkili olmuştur. Mısır’ın, o dönemde sahip olduğu ekonomik olanaklar, diğer gruplarda olduğu gibi birçok Yahudi göçmenin de ilgisini çekmiş, bu da Yahudi cemaatinin büyümesine zemin hazırlamıştır (Tam, 2022).

İspanya ve Portekiz'den sürgün edilen Yahudiler, Mağrip ülkeleri üzerinden Mısır'a gelmiş, bölgeye yerleşen Yahudiler, Nil kıyısındaki çeşitli kasabalardaki Yahudi topluluklarına katılmıştır. Genel itibarıyla ticaretle uğraşan Yahudiler, köylerde ikamet etmeyi çok fazla tercih etmemiş, daha çok Kahire, İskenderiye, Dimyat, Rosetta, el-Mansura ve el-Mahalle el-Kübrâ gibi yerlerde yaşamayı seçmiştir. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte, Yahudi tüccarlar ve ticari temsilciler Süveyş yakınlarındaki kasabalara yerleşmiştir (Douer, 2015, 10).

Osmanlı döneminden 19. yüzyılın ortalarına kadar Yahudiler Kahire'de, Osmanlı'nın en eski ve geleneksel mahallelerinden olan el- Cemaliye mahallesindeki Muskî bölgesinde, "Hâretü'l-Yehûd" da yaşamıştır. Söz konusu Yahudi mahallesi, bir getto olmamakla birlikte, Yahudiler arasında varlıklı aileler, yaşam ve çalışma alanını birleştiren büyük evlerde otururken, daha yoksul aileler ise kiralık dairelerde yaşamayı tercih etmiştir (Kramer, 1989, 63). Esas olarak Kahire'nin Yahudi mahallesinde ve İskenderiye liman bölgesinde ikamet eden Mısır Yahudileri, İskenderiye'nin bir liman olarak önem kazanmasıyla Reşid ve yakınlardaki diğer yerleşim yerlerinden bölgeye gelerek şehrin doğu ucunda bir koloni oluşturmuştur. Balıkçılıkla da uğraşan Yahudiler, kıyıda dükkân ve konut inşa etmişlerdir (Landau, 1969, 25).

Mısır'da söz konusu bölgelere yerleşen ve ekonomik hayata dahil olan Yahudiler, Mısır'da özellikle ticaret, sanayi, tarım ve finans sektörünün gelişmesinde önemli roller üstlenmiştir. 19. yüzyılda Kuzey Afrika'nın ve Yakın Doğu'nun diğer bölgelerinden göç eden Yahudilerin bir kısmı tekstil ticaretinde ve bankacılıkta zenginleşirken bir kısmı da hekimlik gibi önemli mesleklerde saygınlık kazanmıştır (Brenner, 2011, 219). Yahudilerin, hekimlik ve bankacılık alanında sergilediği beceriler, Müslüman yöneticilerin şahsi mali danışmanlarını ve hekimlerini genellikle Yahudiler arasından tercih etmelerini sağlamıştır (Philipp, 1984).

Osmanlı döneminde zenginleşen Kahire'deki Yahudiler, sarraflık, bankacılık, kuyumculuk ve değerli madenlerin ticareti gibi alanlarda önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Birçok Yahudi, Osmanlı yetkilileri için kesenekçilik (mültezim) olarak görev yapmıştır. Mısır Yahudileri bu dönemde vergi toplamının yanı sıra para denetçisi olarak darphanenin de kontrolünü sağlayarak eyaletteki en önemli gelir kaynağı olan İskenderiye ve Dimyat limanlarında gümrük vergilerini toplamıştır (Shaw, 2008, 86-87). Mısır darphanesinin başına getirilen Yahudi bankacılar, aynı zamanda Osmanlı hükümdarlarının bankacıları ve baş para değiş tokuşçusu (sarrafbaşı) olarak görev yapmış, muhasebe ve defter tutma işlerinde kendi dillerini şifreli bir biçimde kullanmışlardır. İskenderiye'de yaşayan Yahudiler, Avrupalı diplomatlara, gezginlere ve Kahire'ye geçerken uğrayan tüccarlara tercümanlık hizmeti de sunmuştur. Ayrıca Yahudiler hem uluslararası alanda hem de Osmanlı merkezleriyle yapılan ticarete iştirak etmiş, böylelikle Osmanlı Devleti'nin, Mısır'da hakimiyetini koruduğu süre boyunca Yahudiler ekonomik bakımdan refah içerisinde yaşamıştır (Shaw, 2008, 86-87; Winter, 1992, 203).

Özellikle, İskenderiye ve Kahire gibi büyük şehirlerde yüksek refah seviyesine sahip olan Yahudi toplumu, eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanlarında yaptığı yatırımlarla da kendini göstermiş ve bu kapsamda modern okullar, hastaneler, hayır kurumları, spor kulüpleri ve çeşitli sosyal tesisler inşa etmiştir. Mısır Yahudileri, ekonomik bakımdan üç ana kategoriye ayrılmıştır. Birinci grup, en üst sınıfi temsil eden zenginlerden oluşurken bu aileler, sahip oldukları büyük servet ve toplumsal statülerinin yanı sıra Müslüman ve Kıpti toprak sahipleri ve politikacılarla olan bağlantıları ile öne çıkmaktadır. İkinci grup, bankacılar, borsa yatırımcıları ve ithalat-ihracat ile çeşitli ticari faaliyetlerde bulunan zengin iş insanlarından oluşmaktadır. Bu kategoride aynı zamanda avukatlar, doktorlar ve esnaflar da yer almaktadır. En alt tabaka ise çoğunlukla seyyar satıcılar, küçük ölçekli tüccarlar ve zanaatkarlar gibi daha az gelir seviyesine sahip meslek gruplarından oluşmaktadır. Bu ekonomik hiyerarşi, Mısır Yahudi cemaatinin sosyo-ekonomik dinamiklerini anlamak açısından önemli bir bakış açısı sunmaktadır (Woolfson, 1980, 101).

Bu kategoride en üst sınıfi temsil eden ve dış pazar ile bağlantıları olan zengin Yahudi aileler, ülke ekonomisinde önemli bir paya sahip olmuştur. Bu aileler ile ilgili olarak, Çikorel ailesi, ülkenin en büyük mağaza zincirini kurmuştur. Soares ailesi çeşitli işletmeler kurmuş, Gatavi ailesi ise I. Hidiv

Abbas'ın baş sarraflığını yapmış ve demiryolu ile toplu taşıma sistemlerinin finansmanı olarak bu sistemlerin yönetiminde bulunmuştur. Menâşe ailesi büyük şirketler kurmuş, Musari ailesi finans, tarım ve sanayi alanlarında öne çıkmıştır. Rolo ailesi, bankacılık ve demiryolu inşasında önemli katkılar sağlamış, Adda ailesi ise şeker ve pamuk ticaretinin geliştirilmesinde önemli roller üstlenmiştir. Ayrıca, Joseph de Picciotto Bey, Julius Blum, Victor Harari, Dichy kardeşler, Elie Politi, Joseph Smouha ve Dr. Isaac Levi gibi isimler de Mısır ekonomisine katkıda bulunan isimler arasında yer almıştır. Bu alanların dışında Yahudiler, ekonominin temel dayanağı ve genel nüfusun çoğunun geçim kaynağını oluşturan tarım sektöründe, özellikle pamuk, pirinç ve soğan üretiminde de faaliyet göstermiştir (Mizrahi, 1987). Bu gelir gruplarına ek olarak Kahire ve İskenderiye'de Mısırlı Yahudi tüccarlar Avrupa'ya gerçekleştirdikleri deve kuşu ihracatından önemli kazançlar elde etmiştir (Alan, 2013, 174). Mısır Yahudileri arasında gözlemlenen bu ekonomik yükseliş, Karâiler için de geçerlidir. Karâi topluluğundaki zengin aileler tarım arazileri edinerek ekonomik varlıklarını artırmıştır. Örneğin, Abd-al Wahid ailesi "Altın Krallar" lakabıyla tanınırken, Mordokh ailesi, altın kaplama mücevher fabrikalarının en büyük ve en modernine sahiptir. Ayrıca, Mas'udah ve Lisha aileleri, bölgede tanınan en iyi kuyumcular arasında yer almaktadır. Mas'udah ailesinin bir üyesi ise Doğu'nun en büyük plak şirketi olan "Odeon"un sahibidir (El-Kodsi, 1987, 16). Yahudiler, söz konusu ticari alanların yanında Mısır'ın kurumsal hayatında da etkin bir rol oynamıştır. Yahudi cemaatinin zengin üyeleri ticaret mahkemelerinde ve karma mahkemelerde görev yapmış ve Mısır ticaret odası üyeleri ve temsilcileri arasında yer almıştır (Pelletier, 2018, 25-26).

Yahudilerin ticaretteki önemli nüfuzlarına rağmen, sarraflık, kuyumculuk, vergi tahsilatı ve bankerlik gibi mesleklerle geçimlerini sağlayan Yahudi nüfusun, ticaretle uğraşanlardan daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum da onların özellikle bankacılık alanında kendilerini geliştirmelerine zemin hazırlamıştır. (Winter, 1992, 203). Kramer'e göre, bu faaliyetler, modern bankacılık ve kredi sistemlerinde biriktirdikleri sermaye ile birleşerek, Yahudilerin, önde gelen Avrupalı bankacılar ve sanayicilerle olan bağlantıları sayesinde, bankacılık ve kredi sektörü alanında toplum içerisinde yükselmelerini kolaylaştırdı (Kramer, 1989, 51).

Bankacılık ve kredi sektörüyle yakın ilişki içerisinde olan Yahudiler İskenderiye ve Kahire borsalarında da etkin bir rol oynadı. Mısır Yahudilerinin mesleki ve sosyal yapısına ilişkin verileri bir araya getirmeye yönelik ilk girişimlerden biri, 1901'de ziraat mühendisi Albert Najar tarafından hazırlanan rapordur. Söz konusu raporda; Yahudilerin sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin olarak; 25.000 Yahudi'nin yüzde 10'unun bankacılık, para bozdurma ve borç verme işlerinde (%3'ü büyük bankalar, %7'si orta ve küçük ölçekli bankalar veya döviz büroları), yüzde 25'inin ticaretle (%5'i toptan ve %20'si perakende ticaret), yüzde 36'sının çeşitli pozisyonlarda çalışanlar (%7'si yıllık 6.000 Frank'ın üzerinde kazanan müdürler ve üst düzey memurlar, %10'u orta ve %19'u küçük ölçekli çalışanlar), yüzde 4'ünün profesyonel alanlarda, yüzde 4'ünün zanaatkar olarak ve yüzde 5'inin işçi olarak faaliyet gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca, %8'i "çok zengin", %38'i "varlıklı", %14'ü "görece varlıklı", %24'ü yoksul ve %16'sı çok yoksul olarak sınıflandırılmıştır (Kramer, 1989, 52-53).

Yahudilerin icra ettiği meslekler ile ilgili, 1914 yılında Mısır'da, Yahudi firmalarının yönetimindeki şirketlerin toplamda %33 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde, Yahudiler tarafından icra edilen meslekler arasında bankacılık, emlak komisyonculuğu, hisse senedi komisyonculuğu, camcılık ve hesap makinesi üreticiliği gibi çeşitli ticari faaliyetler yer almaktadır. Ayrıca, düğme fabrikaları ile saatçilere yönelik malzeme üreten fabrikalar ve terzilere yönelik malzeme imalatı gibi sanayi kollarında da aktif rol oynamışlardır (Gerholm, 1987).

Bu kapsamda Cohen'e göre 1937 ve 1947 yıllarına ait istatistiksel veriler ışığında; ticaret, sanayi ve bankacılık sektöründe etkin olan ve 64.000 olan nüfusun %59.1'i ticaretle uğraşmaktaydı. Ortadoğu'daki diğer Yahudi toplulukları ile karşılaştırıldığında nispeten daha az sayıda Yahudi sanayi ve zanaatla uğraşmıştır. 1937'de Mısır'daki Yahudilerin 0.6'sı, 1947'de ise Kahire ve İskenderiye'de 0.4'ü çiftçilikle (tarım, balıkçılık) uğraşmıştır (Cohen, 1973, 88). İngiliz arşiv belgelerinde de Mısır Yahudilerin ekonomik durumu ile ilgili olarak 1948 yılının ortalarına kadar makul bir refah seviyesine sahip olduğu ve cemaatin kendini güvende ve geleceğinden emin hissettiğine değinilmiştir. Ayrıca, 1948 yılına ait verilerde, Yahudi topluluğunun, küçük esnaf ve memurlardan oluşmakla birlikte, serbest

meslek grupları arasında, ticaret ve sanayide de yüksek oranda temsil edildiği vurgulanmıştır. Son olarak, sosyo-ekonomik bakımdan aşırı yoksulluk kavramının neredeyse bilinmediği ve yalnızca 4000 kişiyi geçmeyen bir yoksul kesimin olduğu ifade edilmiştir (FO, 7/0038: 1948). Benzer durum, Amerikan konsolosluk raporlarında da belirtilmiş ve genel bir ifade ile Mısır'da ticaretten finansa, sanayiden tarıma ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel olmak üzere tüm alanlarda aktif olan 50.000 Yahudi'nin varlığından bahsedilmiştir (NARA, 874.413/12-14565: 1955-1958).

Bahse konu olan ticari alanlarda etkin olan ve önemli bir nüfuza sahip olan Yahudilerin ticari alandaki başarıları ticari rekabetten kaynaklı çeşitli sıkıntılar yaşamalarına neden olmuştur. Woolfson'un belirttiği üzere, Mısır'daki Yahudi toplumunun aktif ticari faaliyetleri, Rumlar tarafından Yahudilere yönelik propaganda kampanyalarının yürütülmesine zemin hazırlamıştır. Bununla ilgili olarak 1892 yılında yaşanan bir olay, durumu özetlemektedir. Söz konusu hadise, bir Rum kız çocuğunun, Yahudi komşusunun evinin bahçesinde oyun oynarken kapının yanlışlıkla kapanmasıyla başlamıştır. Kızın annesi, yoldan geçenlerden yardım istemiş bunun üzerine, Yahudilerin çocuk kaçırmaya niyetinde oldukları yönünde söylentiler hızla yayılmıştır. Rumlardan oluşan kalabalık bir grup, durumu bahane ederek eve saldırmış ve kız çocuğunu içerden çıkarmıştır. Ardından, ev sahibi olan yaşlı Yahudi'ye Rumlar tarafından şiddet uygulanmıştır. Olayın ardından bazı gazetelerde, Yahudilerin "matza" pişirmek için Hristiyan çocukların kanını kullandığına dair asılsız haberler yayımlanmıştır. Bu tür propaganda, Yahudilere karşı önyargıları besleyerek toplumsal gerginliği artırmış ve Müslüman, Hristiyan ve Yahudi toplulukları arasındaki ilişkileri daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu bağlamda, söz konusu olay, ticari faaliyetlerin ve toplumsal dinamiklerin, etnik gruplar arasındaki gerginlikleri nasıl tetikleyebileceğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir (Woolfson, 1980, 102).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Mısır'daki Yahudi toplumu, ülkenin sosyal ve ekonomik gelişimine önemli katkılarda bulunan bir topluluk olmuştur. Mısır Yahudilerinin 19. ve 20. yüzyıllardaki başta ekonomi olmak üzere sosyo-kültürel anlamdaki başarıları Osmanlı geçmişi ile bağlantılıdır ve bu dönemler birbirinden bağımsız düşünülmemelidir (Winter, 1987, 9). Özellikle İskenderiye ve Kahire gibi büyük şehirlerde Yahudiler, ekonomiye katkı sağlayan alanlarda faaliyet göstermiş ve çeşitli sosyal hizmet kurumlarının ortaya çıkmasında kilit rol oynamıştır (Miccoli, 2015, 191). Yahudiler, Mısır ekonomisinin gelişimine sundukları katkının yanı sıra akademik kurumlar, sinagoglar ve sosyal yardım sistemlerinin oluşumu ve finansmanında da etkin bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, yazarların eserlerinin yayımlanmasına yönelik maddi destek sunarak, kültürel üretimin teşvik edilmesine önemli bir paya sahip olmuştur. Bu durum, Mısır Yahudilerinin toplumsal ve kültürel dinamizmine ışık tutan kayda değer bir olgudur (Hacker, 2018, 847).

Eğitim Kurumları ve Faaliyetleri

Yahudi eğitiminin temelini gerek İslam öncesi gerekse İslam hakimiyetine girildikten sonra Tevrat ve Talmud merkezli dini eğitim oluşturmuştur. Müslümanlardaki karşılığı küttâb (mektep) olan, 6-7 yaşlarında başlanan ve bet ha-sefer olarak nitelendirilen ilkokullarda, günlük ibadetlerde duaları okuyabilecek kadar İbranice ve bir Yahudi'de bulunması gereken vasıflar öğretilirken; İslam toplumuyla bütünleşmenin sonucu olarak Arapça yazımı da öğretilmeye başlanmıştır (Arslantaş, 2014). Geleneksel Yahudi eğitiminde, Yahudi erkeklerin sinagoglardaki dini törenlere katılabilmeleri için İbrani alfabesini öğrenmelerinin yanı sıra ailelerinin geçimini sağlayacak bir meslek öğrenmeleri şartı temel koşul olarak nitelendirilmiştir (Simon, 2003, 143).

Geleneksel Yahudi eğitimi, özellikle 19. yüzyılın ortalarına kadar cinsiyete dayalı olup, yer, içerik, yöntem ve öğretmen açısından farklılık göstermiştir. Bölgedeki sosyo-ekonomik ve sosyo-politik değişiklikler Yahudilerin aldıkları eğitimde etkili bir unsur olmuştur. Toplumsal bakımından etkili olan değişimler bölge ve topluluk üzerinde aynı anda etkili olmamıştır. Sosyo-ekonomik durum, yaş ve cinsiyetin yanı sıra Batıyla temas düzeyi, eğitim alanında meydana gelen değişikliklerin zamanlaması ve kapsamı, verilen eğitim üzerinde etkili olan faktörler arasındadır (Simon, 2003, 142).

Mısır'da 1860'lardan itibaren okullarda Avrupa çizgisinde bir reform süreci başlamıştır. Bu süreç ile Avrupalı devletler tarafından desteklenen okullar genişletilmiştir. Bu çerçevede, Yahudi toplumu, Fransız, İngiliz, İtalyan ve misyoner okullarına devam etmiştir (Miccoli, 2015, 9).

Mısır'daki Yahudi eğitim sistemi çok çeşitli olup özellikle Yahudi okullarında öğrencilerin dört dil becerisini kazanmasına büyük önem verilmiştir. Kazandırılması planlanan bu diller, Fransızca, İngilizce, İbranice ve Arapçadır. Orta sınıf için Yahudi ilkokulları ve orta okulları ile yoksullar ve yetimler için La Goutte de Lait gibi okullar da bulunmaktadır. Yetimler ve yoksullar dahil olmak üzere tüm çocuklar Yahudi cemaati tarafından sağlanan fon ile ücretsiz eğitim, kitap ve araç gereç imkanına sahip olmuş ve aldıkları eğitim sayesinde çeşitli liselere girme fırsatı yakalamışlardır (Aharoni, 2008).

19. yüzyıla kadar Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da eğitim, yalnızca cinsiyet temeline değil, aynı zamanda din temeline dayanan bir sınıflandırma ile şekillenmiştir. Bu durum, Yahudilerin genellikle Yahudi olmayan eğitim kurumlarında nadiren eğitim almalarına neden olmuştur. Ancak 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, modernleşme anlayışının etkisiyle, Avrupalı uzmanları davet ederek öğrencilerin Avrupa'da eğitim almasını sağlamak amacıyla bazı öğrencileri yurt dışına göndermeye başlamıştır. Başlangıçta Müslüman erkek öğrencilere yönelik olan bu eğitim kurumları, zamanla gayrimüslim öğrencilere ve kadınlara da kapılarını açmış; bu durum, Yahudilerin hem kendi toplulukları içinde hem de daha geniş bir kapsamda eğitimine önemli katkılar sağlamıştır (Simon, 2003, 145).

4 Ekim 1840 tarihinde Kahire'de, biri erkekler diğeri kızlar için olmak üzere iki okul, "Écoles Crémieux" adıyla kurulmuştur. Ancak Yahudiler, bu okulların bakım ve masraflarını kendi imkânlarıyla karşılamada güçlük çektiklerini belirtmişler, bu nedenle Crémieux, bu okulların açılması hususunda maddi yardımda bulunma sözü vermiştir. O dönemde bu okullara devam eden Yahudi çocukların göğüslerinde taşıdıkları okulun adının yazılı olduğu rozetler, diğer çocukların da dikkatini çekmiş ve etkilenmelerini sağlamıştır. Bu durum neticesinde diğer çocuklarda bu okulda eğitim görmek istemiş ve çocukların bu isteği aileleri tarafından kabul edilerek çocuklar bu okullarda eğitim görmeye başlamıştır (Dunne, 1968, 272).

1854 yılında Talmud Tora okulları kurulmuş ve iki okul olarak tesis edilmiştir. Bu okullardan biri ücretli, diğeri ise ücretsiz eğitim vermeye başlamıştır. İlk olarak yaklaşık 40 öğrenci ile faaliyetlerine başlayan bu okulların, 1857 yılında öğrenci sayısı 78 olmuş, 1862 yılında ise ilk kız okulu daha açılmıştır. Yardımlar sayesinde açılan bu okullarda, Mısır İçişleri Bakanlığının raporlarına göre 1872-1873 öğretim yılı itibarıyla tüm cemaat okullarında toplam 171 erkek ve 112 kız öğrenci eğitim görmüştür (Landau, 1969, 75).

Gözlemciler ve ziyaretçiler, okulun denize yakın konumundan, binanın temizliğinden ve öğrencilerin düzgün görünümünden bahsetmiştir. Talmud Tora okullarında İbranice, Arapça, Fransızca ve İtalyanca aynı anda öğretilmiştir. Bu dillerin aynı anda öğretilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İbranice kutsal dilken, Arapça yerel konuşma dilidir. Fransızca ticaret ve kültürün aracı olarak tanımlanırken, İtalyanca ise Mısır'da yaşayan birçok Avrupalı tarafından konuşulan ortak dil olduğu için müfredatta yer almıştır. Ancak bu dillerin aynı anda öğretilmesi, öğrencilerin bu dillerden herhangi birini kapsamlı biçimde öğrenmelerini engellediği gerekçesiyle bu durum, bazı şikayetlere neden olmuştur. Buna rağmen, dil öğretimi konusundaki bu politika Birinci Dünya Savaşı'na kadar cemaat okullarında uygulanmaya devam etmiştir (Landau, 1969, 76).

1872 yılı itibarıyla Kahire'de Yahudi topluluğuna ait dört ilkokul vardı ve bu okullardan ikisinde İtalyanca ve aritmetik dersleri veriliyordu. İskenderiye'de de yine dört Yahudi ilkokulu bulunmakta olup, bu okullardan biri erkek, diğeri kız öğrencilere yönelik olmak üzere, Yahudi cemaatinin öğrencilere ücretsiz eğitim sunan iki okulu mevcuttur. Yahudi okulları arasında en büyük ve en önemli olanı, 1860 yılında Samuel Rabino tarafından kurulmuştur. Bu okulda 1871-1872 yılları arasında beş öğretmen görev yapmış ve 83 öğrenci eğitim görmüştür. Bu okuldaki öğretmenler, iyi bir maaş karşılığında bu okullarda hizmet vermiş ekonomik durumu iyi olan aileler, çocuklarının eğitim masraflarını kendileri karşılamıştır. Bu durum, eğitim kurumunun sürdürülebilirliği ve topluluk içindeki eğitim anlayışının güçlenmesine katkı sağlamıştır (Dunne, 1968, 422).

Mısır'da Yahudi eğitimi, 1860'lardan itibaren geleneksel dini okullar sisteminden (heder) Avrupa, özellikle Fransız standartlarına uyarlanmış modern bir sisteme dönüşmeye başlamıştır. Bu amaçla eğitim vermeye başlayan Alliance Israélite Universelle (AIU), 1890'lardan 1930'ların sonlarına kadar Fransız kültürünün ve eğitiminin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (Kramer, 1989, 38).

Alliance Israélite Universelle'nin, 1896 yılında Kahire'deki ilk okulunun açılmasıyla eğitim alanında önemli bir adım atılmıştır. Bu okulun ardından, 1898 yılında kızlar için de bir okul açılmıştır. 1902 yılına gelindiğinde, Abbasiye mahallesinde biri erkekler, diğeri kızlar için olmak üzere iki yeni okul faaliyete geçmiş ve ek bir bina daha inşa edilmiştir. 1897'de ise İskenderiye'de bir okul açılarak bu eğitim ağı genişletilmiştir. AIU, 1905 yılında Kahire'nin yaklaşık 90 km kuzeyinde yer alan Tahta'da bir şube daha kurarak eğitim hizmetlerini sürdürmüştür. Ancak, mali sıkıntılar Kahire'deki okulların 1914 civarında kapanmasına yol açmıştır. İskenderiye'deki okullar ise 1919'da faaliyetlerine son vermiş, Tanta'taki okullar ise, 1957 yılına kadar eğitim vermeye devam etmiştir (Miccoli, 2015, 23).

Tablo 2. 1907-1946 yılları arasında Mısır'daki Yahudi öğrenci sayıları

Yıl	Yahudi Okullardaki Öğrenci Sayısı		Yabancı Okullardaki Öğrenci Sayısı		Toplam
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	
1907-1908	4.000	3.194	906	504	8.604
1912-1913	4.523	3.815	1.154	744	10.236
1924-1925	7.461	6.230	4.097	3.119	20.907
1930-1931	7.928	6.621	4.542	3.969	23.060
1936-1937	7.635	6.657	4.474	3.960	22.726
1945-1946	6.733	5.374	2.883	2.056	17.046

Landau'nun aktardığına göre, 1904 yılında İngiliz-Yahudi Derneği Başkanı Claude Montefiore, Kahire'deki Yahudi okullarını ziyaret etmiş ve okulların eğitim standartlarının düşük olduğunu ifade etmiştir. Ancak, bu duruma rağmen öğrenci sayıları ve eğitim standartları arasında ters orantı gözlemlenmiş, yani koşulların kötüleşmesine rağmen öğrenci sayılarında bir artış meydana gelmiştir. Örneğin, 1903 ve 1913 yılları arasında okula kayıtlı öğrenci sayıları şu şekilde belirtilmiştir: 1903 yılında 350 öğrenci, 1908'de 500 öğrenci, 1909'da 790 öğrenci, 1910'da 900 öğrenci, 1911'de 1.050 öğrenci, 1912'de 1.180 öğrenci ve 1913'te 1.402 öğrenci eğitim öğretim faaliyetlerine katılmıştır (Landau, 1969, 80).

Cohen'in ifadesiyle Yahudi okulların düzeyi hakkında herhangi bir ayrıntı bulunmamaktadır. Ancak 1925'te İskenderiye'de bir Yahudi okulu kurulana kadar birçoğunun Hristiyan ortaokullarına gittiği görülmektedir. Mevcut veriler, Mısır'daki okullarda Yahudi öğrencilerin katılımının 1883/1884'te yaklaşık 3000'den 1938'de 15.000'e çıktığını göstermektedir (Cohen, 1973, 110-111).

Okullardaki eğitim standardı ve dil becerileri kazandırılması hususunda verilen eğitim ile ilgili olarak AIU'ya bağlı olmayan çoğu Yahudi okulunda öğretim dili İngilizce ve Fransızca olmakla birlikte İbranice yabancı dil olarak öğretilmiştir. AIU okullarında ise bu duruma yönelik ayrı bir hassasiyet gösterilmiştir. Nitekim 1903'te öğretmenlerin kullanımı için hazırlanan genel talimatların olduğu kılavuzda müfredata üzerinde durulması gereken konulara ilişkin kurallar eklenmiştir. Bu kapsamda, İbranice'nin öncelikli olarak öğretilmesine ayrıca önem verilmiş, bu duruma ek, erkek öğrencilerin kız öğrencilere nazaran İbraniceyi daha yoğun olarak öğrenmeleri hususunun üzerinde durulmuştur. Böyle bir ayırım yapılmasındaki amaç, kız öğrencilerin İbranice öğrenmelerinde dua okumayı bilmeleri ve

Yahudi ahlakı hakkında genel bilgi edinmelerinin yeterli ölçüt olarak görülmesi olmuştur (Landau, 1993, 51).

Karâîlerin devam ettiği okullara bakıldığında, 1901-1957 senesinde bir erkek, bir kız ve bir tanede anaokulu olmak üzere üç okulun eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunduğu bahsedilmektedir. Kayıtlarda okullarda bir müdür, 15 nitelikli öğretmen, bir ziyaretçi doktor, bir memur ve üç hademenin görev yaptığından bahsedilmektedir. Erkek ve kız okulları birden dörde kadar şubeleri olan ilkokullardır (El-Kodsi, 1987, 99).

Yahudiler, kendi bölgelerinin dışında bile yüksek öğretim seviyesiyle tanınan özerk bir eğitim sistemine sahipti. Özel okullarda veya Yahudi cemaati tarafından yönetilen okullarda kızlar ve erkekler ayrı ayrı eğitim görmekteydi. 1927'de Kahire'deki Yahudi cemaati, düşük gelirli ailelerin çocukları için en büyük okullardan birini inşa etmiştir. Bu okullarda hem Arapça hem de Fransızca öğretilirken, Yahudiler için hayır kurumları ve yetimhaneler de kurulmuştur. Ayrıca, anne-babası olmayan veya maddi imkânı bulunmayan ailelerin kızlarının düğün masraflarının karşılanması gibi sosyal hizmetler de sağlanmıştır. Maddi imkânı olan aileler, çocuklarını İngiliz ve Fransız özel okullarına göndermiş ve bu durumun oluşmasında, okulların öğrencilerini Avrupa'da üniversite eğitimi almaya yönelik hazırlamaları etkili olmuştur. 1930'ların sonları ve 1940'ların başlarında Yahudi eğitim düzeyi zirveye ulaşmıştır. 1947 nüfus sayımına göre, Yahudi cemaatindeki erkeklerin %89'u, kadınların ise %76'sının okuma yazma bildiği tespit edilmiştir (Douer, 2015, 95).

Siyonizm ve Vatandaşlık Meselesi

Mısır Yahudilerinin Siyonizm'e olan yönelimlerinin değerlendirilmesi ve yaşadıkları vatandaşlık probleminin ele alınması Mısır Yahudilerinin tarihsel süreçlerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu kapsamda üzerinde durulması gereken husus Siyonizm ve Mısır Yahudilerinin bu kavramla ne ölçüde etkileşimde olduklarının bilinmesidir. Nitekim, Siyonizm, Mısır Yahudilerini tanımlama sürecinde toplumun geneli üzerinde etkili bir yönelim biçimi olmasa da dolaylı olarak Yahudilerin Mısır'dan göç etmelerinde etkisi olan faktörlerden biridir.

Bu kapsamda, Mısır Yahudileri arasında topluluk içindeki düşünce ve kimlik arayışı çerçevesinde en az üç temel yönelimden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, Mısır vatansızlığıdır ve bu yönelim, özellikle cemaat liderleri ve entelektüeller tarafından savunulmuştur. İkinci yönelim komünizmdir; bu düşünce biçimi, özellikle Fransız eğitilmiş orta ve üst sınıf gençler arasında yaygınlık göstermiştir. Üçüncü olarak ise, alt-orta sınıf ve gençler arasında etkili olan Siyonizm'dir (Kramer, 1983).

Mısır Yahudileri arasında Siyonist hareket, Mısır'da 1897'de toplanan ilk Siyonist kongreden önce başlamıştır. Siyonizm'in Mısır'daki öncüsü Joseph Marco Barukh'tur. Barukh, 1896 civarında Mısır'a gelmiş ve daha sonra Kahire, İskenderiye ve Port Said'de Siyonist dernekler kurmuştur. Siyonizm, Yahudilerin çoğunun müreffeh yaşamları nedeniyle Birinci Dünya Savaşı'na kadar fazla ilerleme kaydetmemiştir. Ancak Siyonizm, Birinci Dünya Savaşı sırasında kısa süreli bir etki yaratmış, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Mısır'da Arap-İslam milliyetçiliği ve Siyonizm karşıtlığının güçlenmesiyle, gençlerin büyük bir kısmını etkisi altına almayı başarmıştır (Landau, 1969, 115-125; Kramer, 1987).

Siyonizm kapsamında Mısır'da Siyonist dernekler kurulmuş; Süveyş, Demenhur, el-Mansura ve el-Mahalle el-Kübrâ ve Tanta'nın yanı sıra Kahire ve İskenderiye'de örgütlü Siyonist gruplar faaliyet göstermiştir. Filistin'de varlık gösteren önemli Siyonist grupların Mısır'da da şubeleri bulunmaktaydı. Bu gruplardan ha-Shomer ha-Sair ve he-Halutz Mısırlı Yahudi gençlere, Filistin'deki yerleşim bölgelerine hazırlık amacıyla tarım yöntemleri ve yaşam koşulları konusunda eğitim vermek için Kahire'nin dışında kamplar oluşturmuştur (NARA, 2/03666: 1944).

Özellikle, 1930'larda Filistin meselesi ve Nazi fikirlerinin etkisiyle Mısır'da Yahudilere ve İngilizlere karşı bir atmosfer oluşmuş ve bu durum Yahudi cemaatini de etkilemiştir. Bu doğrultuda, 1938-1939'da Kahire'de küçük çaplı Yahudi karşıtı gösteriler yapılmıştır. Gösteriler, gençlik grupları ve üniversite öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir (Laskier, 1995). 1936'da Filistin'deki Arap

isyanı ve Mısır'ın sosyo-politik arenasının bir kısmında Yahudi karşıtı anlamda radikalleşmeyle birlikte önemli sayıda Yahudi, Siyonizm'le ilgilenmeye başlamıştır (Miccoli, 2015, 149). Ancak, Mısır'da çeşitli girişimlere rağmen Siyonizm, istenilen ölçüde ilerleme kaydedememiş ve geniş bir destekçi kitlesi oluşturamamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, Mısır'daki Yahudi seçkinlerin ülkenin siyasetinde aktif rol oynamaları ve Haham Naim Hahum'un temsil ettiği dini liderliğin genellikle Siyonist faaliyetleri desteklememesi etkili olmuştur. Siyonist faaliyetlerin, Mısırlı Yahudilere, Mısır toplumu ve mevcut güçlerle olan ilişkileri nedeniyle zarar vereceği düşünülmüştür. Dolayısıyla, Mısır'daki genel ilgisizliğin temel nedenleri arasında Yahudilerin siyasi ve kamusal anlamda aktif katılımları, ülkenin kültürel ve ekonomik seçkinleri arasında yer almaları ve Mısır'daki olumlu tarihsel deneyimlerinin etkisi etkili olmuştur (Abdulhaq, 2016, 45).

Siyonizm'in Mısır'da Yahudiler üzerinde etki alanının kısıtlı olması ile ilgili, Muhammed Ebu Al-Ghar'a göre, birçok Mısırlı Yahudi, Yahudiler için ulusal bir vatan fikrine sempati duysa da onların Siyonizm'in gerçekliğine inanmamaları, Siyonizm'e karşı çıkmalarında etkili olmuştur. Çünkü Yahudi toplumuna göre, Siyonizm'in büyümesi ve Mısır'a yayılması, Mısır'daki Yahudi varlığı için sonun başlangıcı olarak düşünülmüştür. 1940'ların ortalarına kadar, Yahudi cemaatinin hiçbir üyesi, Yahudiler için Filistin'de düşünülen ulusal vatani büyük, zengin ve güçlü bir devlet olarak hayal etmemiştir. Bu nedenle Yahudiler, sahip oldukları imkanları riske atmaktan kaçınmıştır. Çünkü Yahudi toplumu, Mısır'da, güçlü bir ekonomik ve sosyo-politik etkiye sahip bir topluluk olarak varlık göstermiştir (Abū al-Ghār, 2021, 31).

Öz itibarıyla, Siyonizm Mısır Yahudileri arasında hiçbir zaman çoğunluğun desteğini kazanamamıştır. Ancak, bu durum Siyonizm'in Mısır'daki Yahudilerin tarihsel gidişatını anlamak ve açıklamak açısından önemli bir olgu olduğunu gerçeğini değiştirmemektedir. Sömürge ve erken monarşi dönemlerde Siyonizm'in etkisi daha az belirginken, 1930'lardan itibaren Siyonizm'in Filistin üzerindeki Arap-Yahudi çatışması ve İsrail Devleti'nin ortaya çıkışı, Mısır'daki Yahudilerin tarihi gidişatını derinden etkilemiştir. Siyonizm'in, Mısır'daki kozmopolit yapıyla birlikte, iç sosyo-politik çalkantılar nedeniyle değişime uğradığı ve 1930'larda bu değişimin başladığı göz önünde bulundurulmalıdır (Miccoli, 2015, 177).

Siyonizm olgusundan hareketle, Mısır Yahudilerinin Mısır'daki tarihsel birikimlerini, ekonomik ve kültürel geçmişlerini etkileyen bir unsur olan göç süreci ve bu sürecin doğrudan değişkenlerden biri vatandaşlık meselesiyken, dolaylı değişkenlerinden biri de Siyonizm'dir. Nitekim özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Mısır'da Yahudilere yönelik uygulamalarda bu iki kavramın etkisini görmek mümkündür.

1948 yılında İsrail devletinin kurulması ve Arap ordularının mağlup olması sonucunda, Mısır'daki Yahudilerin durumu hızla kötüleşmiştir. Mısır'da Yahudilere yönelik keyfi tutuklamalar, sorgulamalar, mal varlıklarına el konulması ve işten çıkarılma gibi idari ve mali yaptırımlar uygulanmıştır (Lewis, 1987, 206).

Mısır Yahudilerinin büyük bir kısmı vatandaşlık problemi ile karşı karşıya kalmış, Yahudi toplumu Osmanlı döneminde vatandaşlık problemi ile ilgili sorun yaşamamıştır. Ancak, 1930'ların sonuna doğru Mısır hükümetinin Mısır vatandaşlarına artan sayıda kontenjan ayırarak ekonomiyi ve idareyi Mısırlılaştırma çabası neticesinde vatandaşlık meselesi önem kazanmıştır (Kramer, 1989, 29). Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında vatandaşlık meselesi hususunda yeni düzenlemeler yapılarak bu kapsamda çeşitli kanunlar yürürlüğe girmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan ilk kanun 1929 Vatandaşlık Kanunu'dur. Sonrasında bu kanunun yerini 1950 Kanunu almış ve nihai olarak Kasım 1956'da yeni bir vatandaşlık Kanunu hazırlanmıştır (Kramer, 1983; Shamir, 1987).

İlk kez Mısır uyuşmasına ilişkin sorunlara açıklık getirmeye çalışan 1929 tarihli Vatandaşlık Kanunu'na göre, 1 Ocak 1848'den (Osmanlı Devleti'nin eski tebaası için 5 Kasım 1914) önce Mısır'da kesintisiz ikamet ettiğini kanıtlayan herkes Mısır vatandaşlığına kabul edilebilecektir (Kramer, 1983). 1929 Kanununun yerine geçen 1950 tarihli kanununu, 1951 ve 1953 yıllarında yapılan değişiklikler izlemiş ve nihai olarak Kasım 1956'da yeni bir Vatandaşlık Kanunu hazırlanmıştır. Yeni kanun, önceki

kanunlarda olduğu gibi 1848 yerine 1 Ocak 1900 tarihini vatandaşlık için kritik tarih olarak belirlemiştir (Shamir, 1987). Bu kapsamda kanun, belirtilen tarihlerde Mısır'da ikamet ettiğini kanıtlayamayan Yahudilerin vatandaşlık belgelerini almalarını zorlaştırmıştır.

Söz konusu kanunlar kapsamında vatandaşlık alamayan pek çok Yahudi ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu hususu yalnızca vatandaşlık meselesine bağlamak; dolayısıyla yalnızca bir iç mesele olarak değerlendirmek elbette yanlış olacaktır. Zira Yahudilerin ülkeden ayrılmasında çok yönlü değişkenlerin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim köklü bir geçmişe sahip olan Yahudilerin ülkeden ayrılmasında iç dinamiklerin etkisi olduğu kadar dönemin dış politika hadiseleri de etkili olmuştur. Ancak bu konu başka bir çalışma konusudur. Söz konusu dış dinamikler, 1936-1939 Arap ayaklanmaları, 1948 Arap-İsrail savaşları ve Siyonizm kapsamında yürütülen faaliyetler olarak nitelendirilebilir.

Yukarıda bahse konu olan kanunlar neticesinde ülkeden ayrılmak zorunda kalan Yahudiler ülkeden ayrılırken sahip oldukları mal varlıklarının transferi ile ilgili de çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Topluluk, sahip olduğu ekonomik varlıkların yalnızca sınırlı bir miktarını ülke dışına çıkarabilmiştir. Mısır'da mülklerin dışarı çıkarılması ile alakalı yasada Yahudilere yönelik herhangi bir istisna yapılmamıştır. Taşınmaz mülklerini satmak zorunda kalan Yahudiler taşınabilir olanlarında çok azını yanlarında götürebilmiştir (NARA, 867N.48: 1945-1949). Bu duruma ek olarak Mısır'da kalanlar arasında, İskenderiye'deki Yahudi profesyonel meslek gruplarının çoğunun, mesleklerini icra etmesi de yasaklanmıştır (NARA, 874.411/1-1457: 1957-1957).

Sonuç

Mısır'daki Yahudi cemaati tarih boyunca köklü bir geçmişe sahip önemli bir topluluktur. Mısır, bünyesinde barındırdığı demografik unsurlar bakımından heterojen yapıya sahip bir ülke olmakla birlikte bu unsurlarından biri olan Yahudiler, Mısır'a entegre olmayı başarmış bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır Yahudilerinin Mısır'daki varlığı bölgenin politik, sosyal, kültürel ve ekonomik dinamikleriyle iç içedir. Mısır'ın Osmanlı tarafından fethi ile Mısır Yahudileri hem ekonomik hem de sosyal olarak büyük bir güç kazanmış, yeni süreçte Yahudi toplumu, ticaret, finans ve sanayi alanlarında önemli roller üstlenmiştir. Mısır Yahudileri Mısır'da yaşadıkları süre zarfında diğer topluluklarla barış içerisinde yaşamış, kendilerine özgü bir Yahudi mahalleleri olmasına rağmen pek çok Yahudi, Mısır'daki diğer toplulukların yaşadığı modern mahallelerde yaşamayı tercih etmiştir. Bu durum Mısır'daki Yahudi toplumunun diğer etnik unsurlar ile barış içerisinde yaşadığını kanıtlamaktadır.

Mısır Yahudileri, finans ve bankacılığın yanı sıra, ticaret, sanayi ve tekstil gibi sektörlerde etkin bir şekilde rol oynamış ve ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. Yönetici sınıf ile de güçlü ilişkiler kuran Yahudiler özellikle ekonomi ve sağlık alanlarında yönetici sınıfa hizmet vermiştir. 19. yüzyıldan itibaren Mısır'a yaşanan göçler neticesinde Yahudi toplumu da kendi içerisinde çeşitlilik arz eden bir yapıya kavuşmuştur. Sefarad, Aşkenazi ve Karaylardan oluşan Mısır'daki Yahudi toplumu özellikle Osmanlı döneminde Sefarad ve Aşkenazi Yahudilerinin göçü ile demografik açıdan zenginleşmiş, bu zenginliğe ekonomik ve kültürel çeşitlilik eşlik etmiştir. Bu çeşitlilik Mısır'ın çok yönlü gelişimini destekleyen bir unsur olmuştur.

Mısır'da eğitim alanında yapılan yenilikler Yahudi topluluğunun devam ettiği okullarda, özellikle birden fazla yabancı dilin aynı anda öğretilmesine olanak sağlamış ve çocukların çok yönlü gelişimi amaçlanmıştır. Bu kurumlar, modern eğitim-öğretim tekniklerinin yanı sıra eğitim-öğretimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına da ayrıca önem vermiştir. 19. yüzyılda eğitim-öğretim kurumlarında başlayan modernleşme 1940'lara gelindiğinde etkisini göstermiş Mısır'daki Yahudi eğitimi önemli bir seviyeye ulaşarak okula devam eden öğrenci sayısında ve okur-yazar oranında önemli bir artış yaşanmasını sağlamıştır.

Tüm gelişmelere paralel tarih boyunca refah içerisinde yaşayan Yahudi toplumunun mevcut durumundaki değişiklikler 20. yüzyılın ortalarında başlamış ve bu durum iç politika ve dış politika

hadiseleriyle şekillenmiştir. Özellikle Siyonizm ve vatandaşlık meselesi Yahudi toplumu üzerinde derin izler bırakmış ve Yahudilerin Mısır'dan ayrılmasında etkili olmuştur. Siyonizm, Mısır Yahudileri arasında hiçbir zaman istenilen ölçüde bir faaliyet alanı bulamamıştır. Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasındaki en büyük etken, Mısır'daki Yahudi toplumunun Mısır'daki mevcut koşullarından memnun olmasıdır. Nitekim, Yahudilerin ekonomik ve toplumsal alandaki statüleri, onların Siyonizm fikrine mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur. Bu durumun yanı sıra Filistin'de bir yurt kurulması fikrinin Yahudilerin çoğunluğu tarafından benimsenmemesi de bu durum üzerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Siyonizm, Mısır'daki Yahudi toplumunun çoğunluğu tarafından gerçekçi bir yaklaşım olarak nitelendirilmemiş ve ütopyik bir kavram olmaktan öteye gidememiştir.

Sonuç itibarıyla Osmanlı dönemi boyunca ekonomik, kültürel ve toplumsal açıdan önemli bir gelişim gösteren Yahudi toplumu, bağımsız Mısır devletinin kuruluşuyla da bu ivmeyi sürdürmüştür. Ekonomik bakımdan birçok sektörde faaliyet gösteren Yahudiler, ülkenin ekonomik ve kültürel zenginliğine katkıda bulunmuştur. Yürüttükleri ekonomik faaliyetler, ülke ekonomisinin hem ulusal hem de uluslararası boyutta büyümesine olanak sağlamıştır. Tarih boyunca, Mısır'daki diğer topluluklarla da genel olarak iyi ilişkiler içinde bulunan Yahudiler, kurumsal anlamda kurdukları okullar, hastaneler ve hayır kurumları ile toplumsal yaşamda belirgin bir rol oynamışlardır. Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler Mısır'daki Yahudi toplumu üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Mısır'ın hem iç hem de dış siyasetinde meydana gelen bu gelişmeler, bölgenin sosyo-ekonomik dinamikleri üzerinde de etkili olmuştur. 1948 Arap-İsrail savaşı ve sonrasında ortaya çıkan vatandaşlık sorunu Mısır Yahudilerinin ülkeden göç etmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum, köklü bir geçmişe sahip olan bir topluluğun yanı sıra, bu topluluğun tarihi, kültürü, dili ve geleneklerinin de Mısır'dan silinmesine neden olmuştur.

Beyan ve Açıklamalar

- 1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:** Birinci yazar /First author % 100.
- 2. Çıkar Çatışması:** Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 3. Etik Raporu:** Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmayacağı için etik kurul onayı gerekmemektedir.
- 4. Araştırmanın modeli:** Araştırma makalesidir. Araştırma sürecinde literatür taraması sonrasında arşiv belgeleri ve kaynakların okunması yapılarak bu veriler analiz edilmiştir.

Kaynakça

Amerikan Arşivleri

National Archives and Research Administraion of the United States of America (NARA)

NARA, 867N.01, 1914-1921.

NARA, 2/03666, 1944.

NARA, 867N.48, 1945- 1949.

NARA, 874.411/1-1457, 1957-1957.

NARA, 874.413/12-14565, 1955-1958.

İngiliz Arşivleri

Foreign Office (FO)

FO, 7/0038, 1948

Türk Arşivleri

Cumhurbaşkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA. HAT, 245/13801, H-03-11-1213.

Araştırma Eserler

Abdulhaq, N. (2016). *Jewish and Greek communities in Egypt: Entrepreneurship and business before Nasser*. I.B. Tauris.

Abū al-Ghār, M. (2021). *Yahūd Mişr fī al-Qarn al- 'Ishrīn: Kayfa 'āşū ve-limādihā Kharajū*, Dār al-Shurūq.

Aharoni, A. (2008). The Jews from Egypt and peace culture. A. Aharoni, A. Israel-Pelletier, L. Zamir (Eds.), *History and culture of the Jews of Egypt in modern times*, 84-112.

Alan, M. (2013). *The animal in Ottoman Egypt*. Oxford University Press.

Al-Naggar A.A. (2023). Zoltán Prantner Jewish community in Egypt (1952–1970): Additional glimpses to the present, borders and identity in the modern times in the Mediterranean and Central Eastern Europe. B. Varga, A. Kökény, L. Nagy, P. A. Ferwagner (Eds.), *Université de Szeged, Département d'Historie Moderne et d'études Méditerranéennes (159-179)*. Szeged: Université De Szeged.

Arslantaş, N. (2009). *İslam dünyasında iktisadi ve ilmi hayatta Yahudiler Abbasi ve Fâtımiler dönemi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Arslantaş, N. (2014). Abbasiler döneminde Yahudilerin temel eğitim kurumları: Bet ha-seferler ve beytülmidrasslar, *Bellekten*, 78(282), 435-474. <https://doi.org/10.37879/bellekten.2014.435>.

Atmaca, E. (2020). Karai mezhebi ve bu mezhebi benimseyen Karay Türkleri. *Mesos:Disiplinlerarası Orta çağ Çalışmaları Dergisi*, II, 58-81.

Beinin, J. (1998). *The dispersion of Egyptian Jewry*. University of California Press.

Brenner, B. (2011). *Kısa Yahudi tarihi*. (S. Altınçekiç, Çev.). Alfa Yayınları.

Cohen, H. J. (1973). *The Jews of the Middle East 1860-1972*. Israel Universities Press.

Douer, A. (2015). *Egypt-the lost homeland exodus from Egypt, 1947-1967*. Logos Verlag.

Dunne, J. H. (1968). *An introduction to the history of education in modern Egypt*. Frank Cass and Company Limited.

- El-Kodsi, M. (1987). *The Karaite Jews of Egypt from 1882-1986*. Wilprint.
- Erol, H. İ. (2021). *Mısır'da tarihyazımı: Fransız işgalinden Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemine*. İLEM Yayınları.
- Gerholm, T. (1987). Economic activities of Alexandrian Jews on the eve of World I. S. Shamir (Ed.), *According to le Mercure Egyptien, the Jews of Egypt a Mediterranean society in modern times* (94-107). Westview Press.
- Görgün, H. (2004). Mısır, *TDV İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 29, 569-575.
- Hacker, J. (2018). Jews in the Ottoman Empire (1580-1839). J. Karp, A. Sutcliffe (Eds.), *The Cambridge history of judaism* (831-863). Cambridge University Press.
- Haddad, H.M. (1984). Jews of Arab and Islamic countries: History, problems, solutions. Shengold Publishers.
- Kramer, G. (1983). Radical, nationalists, fundamentalists, and the Jews in Egypt or, who is a real Egyptian?, G. R. Warburg, U. M. Kupferschmidt (Eds.), *Islam, nationalism, and radicalism in Egypt and the Sudan* (354-371). Praeger.
- Kramer, G. (1987). Political participation of the Jews in Egypt between World War I and the 1952 revolution, Shimon Shamir (Ed.), *The Jews of Egypt A Mediterranean society in modern times* (68-82). Westview Press.
- Kramer, G. (1989). *The Jews in modern Egypt 1914-1952*. University of Washington Press.
- Kuzgun, Ş. (1985). *Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin menşei meselesi Hazar ve Karay Türkleri*. Kültür Sanat Yayınları.
- Landau, J. M. (1969). *Jews in nineteenth-century Egypt*. Routledge.
- Landau, J. M. (1993). *Jews, Arabs, Turks*. The Magnes Press.
- Laskier, M. M. (1995). Egyptian Jewry under the Nasser regime, 1956-70, *Middle Eastern Studies*,3(31), 573-619.
- Lewis, B. (1987). *Semites and anti-Semites an Inquiry into conflict and prejudice*. W. W. Norton & Company.
- Lewis, B. (1996). *İslam dünyasında Yahudiler*. (B. S. Şener, Çev.). İmge Kitapevi.
- Miccoli, D. (2015). *Histories of the Jews of Egypt: An imagined bourgeoisie, 1880s-1950s*. Routledge.
- Mizrachi, M. (1987). The role of Jews, S. Shamir (Ed.). *The Jews of Egypt a Mediterranean society in modern times* (85-93). Westview Press.
- Pelletier, A. I. (2018). *On the Mediterranean and the Nile the Jews of Egypt*. Indiana University Press.
- Philipp, T. (1984). Jews and Arab Christians- their changing positions in politics and economy in eighteenth-century Syria and Egypt A. Cohen Baer (Ed.). *Egypt and Palestine a millennium of association (868-1948)* (150-166). St. Martin's Press.
- Raymond, A. (2000). *Osmanlı döneminde Arap kentleri*, (A. Berktay, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Shamir, S. (1987). The evolution of the Egyptian nationality laws and their application to the Jews in the monarchy period, S. Shamir (Ed.). *The Jews of Egypt a Mediterranean society in modern times* (33-67). Westview Press.
- Shaw, S. J. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, (M. Sobutay Çev.). Kapı Yayınları.
- Shmuelevitz, A. (1987). The Jews in Cairo at the time of the Ottoman conquest: The account of capsali, S. Shamir (Ed.). *The Jews of Egypt a Mediterranean society in modern times* (3-9). Westview Press.
- Simon, R. S. (2003). *The Jews of the Middle East and North Africa in modern times*, M. M. Laskier & S. Reguer (Eds). Columbia University Press.

Tam, A. (2022). Between Egypt and Israel: Egyptian Jews, the Yishuv, and Israeli Society, *Currents: Briefs on Contemporary Israel*, 5, 1-13. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/J3HMD>.

Winter, M. (1987). Egyptian Jewry During the Ottoman Period as a background to modern times, S. Shamir (Ed.), *The Jews of Egypt a Mediterranean society in modern times* (9-14). Westview Press.

Winter, M. (1992). *Egyptian society under Ottoman rule, 1517-1798*. Routledge.

Wolfson, M. (1980). *Prophets in Babylon Jews in the Arab world*. Faber and Faber.

Zivotofsky, A.Z., & Greenspan, A. (2014). The thick and thin of the history of Matzah, *Hakirah, the Flatbush Journal of Jewish Law and Thought*, 17, 105-127. <http://www.hakirah.org/Vol17Zivotofsky.pdf>.

Extended Abstract

The Jewish people have been able to integrate into Egyptian society by aligning themselves with the existing religious and ethnic groups in the region. The presence of Egyptian Jews in Egypt has been inextricably linked with the political, social, cultural, and economic dynamics of the region. Consequently, the Ottoman domination of Egypt resulted in the implementation of the Ottoman state's tolerance policy in Egypt. Therefore, despite its diverse nature, the Jewish community in Egypt experienced significant growth and influence, particularly in the realms of commerce, finance, and industry. Indeed, during the Ottoman domination of the region, the Jewish community fostered close relations with the ruling class, securing prominent positions within it. Such positions included private financial advisor and physician to the ruling class. This situation demonstrates the trust that the Jewish community had gained among the ruling class. During the Ottoman period, the Jews in Egypt enjoyed equal rights with other Jews in the Ottoman state, which facilitated their progression in terms of rights. Egyptian Jews lived in peace with other ethnic groups in Egypt without being isolated from society. The fact that the majority of Jews lived in neighborhoods where other communities in Egypt lived confirms this situation.

The Jewish community, which had been active in the process of institutionalization in Egypt, continued to play an essential role in the country's cultural life, particularly between the nineteenth and mid-twentieth centuries. Jews were able to pursue their education in their traditional schools and made a significant contribution to cultural development by establishing modern-style educational institutions. These schools, which emphasize language education, also distinguish themselves by offering instruction in multiple foreign languages. Their student body encompasses not only members of the Jewish community but also Muslim children. Consequently, the Jewish community succeeded in integrating with other communities in Egypt, participating in economic and cultural life. Despite various accusations levied against Jews active in trade, banking, and other sectors, there was, on the whole, a spirit of harmony between Jews and other communities due to the presence of commercial competition. The contributions of Jews to socio-cultural life have not been limited to the economic sphere; indeed, Jews have also played a prominent role in the construction of various social facilities, charitable organizations, schools, and hospitals. These facilities were not solely for the benefit of the Jewish community; instead, they also served the wider Egyptian population. This illustrates the desire of various groups within Egyptian society, including those of faith and ethnicity, to coexist harmoniously. Indeed, this phenomenon persisted until the 1940s.

This study aims to address the following questions: What was the impact of the Jews on the institutional and social structure of Egypt during a specific historical period? What was the volume and scope of this impact? What were the limits of this impact? Firstly, the historical processes of the Jewish community in Egypt will be outlined, followed by an economic, cultural, and demographic evaluation of the Jews as a part of Egyptian society. The rationale for focusing on these aspects is that a comprehensive evaluation of the evolution of the Jewish community in Egypt necessitates an integrated approach. It is evident that the economic growth in Egypt, particularly during the nineteenth century, had a beneficial impact on the Jewish community residing in the country.

Additionally, it influenced the influx of new immigrants and the establishment of Jewish settlements in the region. Due to the influx of new immigrants from diverse geographical origins, the Jewish population in Egypt experienced an increase in numbers. In this manner, the circumstances above gave rise to alterations in economic and demographic data, thereby establishing a mutual influence between the two. Furthermore, an analysis of the economic and demographic data revealed the necessity to examine the cultural identity of the Jewish community. Despite the conclusion of Ottoman rule in Egypt, the practices and policies initially implemented by the Ottoman Empire were continued by the Jewish population and remained influential in the region. The First World War and the Second World War, in which new international balances were established, and the developments immediately afterward, are of particular significance for the history of the Jewish community in Egypt. The period in question encompasses the years of multifaceted development and changes in the current situation. This study will examine the

economic activities, population structure, and educational activities of the Jews in Egypt. The Jews had a vital sphere of influence in Egypt and, as a result, impacted Egypt's economic and social life. In addition to these issues, which constitute the main starting point of the study, the citizenship problem that Egyptian Jews will experience in the following period and the issue of Zionism, which indirectly affects this situation, will also be discussed.

In conclusion, the new conjuncture that emerged in Egypt from the 1940s onwards constituted a new process for the Jews. In this context, the process shaped by Zionism and citizenship issues resulted in the emigration of Jews from Egypt. Zionism failed to gain the level of traction it desired among Egyptian Jews and was unable to exert significant influence over the broader Jewish community. The principal reason for the lack of Zionist influence is that the Jewish community in Egypt was content with the prevailing circumstances. Indeed, the favorable circumstances in which the Jewish community in Egypt found themselves economically, politically, and culturally meant they could move away from Zionism. Consequently, Zionism was not perceived as a viable option by the majority of the Jewish community in Egypt. However, the phenomenon of Zionism, shaped by both internal and external dynamics of the period, had a detrimental impact on the Jewish community in Egypt. Accordingly, the stance of the Jewish community towards Zionism was unable to shield them from the adverse effects of this concept. A further factor contributing to the alteration of the prevailing circumstances for the Jewish population was the matter of citizenship. Most of the Jewish population in Egypt could not obtain Egyptian citizenship due to the inability to provide proof of birth or long-term residence there. The issue of citizenship, which became a significant factor in the latter half of the 20th century, constituted one of the primary reasons for the emigration of Egyptian Jews, as it remained unresolved. It is important to note that a multitude of variables contributed to the emigration of Jews from Egypt and a complex interplay of domestic and foreign policy events shaped this issue.